

М. І. Степаненко

Правописні комісії кінця 19 — 21 століть

ПРАВОПИСНІ КОМІСІЇ кінця 19 — 21 століть Подолання правописного хаосу й системне впорядкування українського орфографічного кодексу припадає на кінець 19 ст. До цього «правопис був справою приватною» (Ю. Шевельов), коли кожен письменник послуговувався «власним правописом» ([І. Огієнко](#)).

Виняткову роль у випрацюванні теоретико-прагматичних стратегій правопису відіграли [НТШ](#), УАН (ВУАН). Діяльність НТШ була першим поштовхом у становленні правописних норм, вибудованих на засадах фонетичного, а не історико-етимологічного принципу. 24 січня 1900 на засіданні Історично-філософічної секції НТШ М. Павлик запропонував створити «Язикову комісію» для складання єдиних орфографічних правил, а 14 лютого за участю [О. Колесси](#) (перший голова), М. Павлика (заступник голови), М. Пачовського (секретар), [І. Джиджори](#), [В. Дорошенка](#), [В. Гнатюка](#), [М. Грушевського](#), Ф. Колесси, [І. Кокорудза](#), А. Кримського, [З. Кузелі](#), С. Смаль-Стоцького, К. Студинського, Є. Тимченка, І. Франка та ін. вона розпочала роботу. М. Пачовському доручено уніфікувати чинні правописні норми, представити результати проведеної роботи у формі реферату й виголосити їх на черговому засіданні. Від 1907 Комісією опікувався М. Грушевський, що значно пожвавило її діяльність. 1907—08 на основі правил, вироблених Крайовою шкільною радою, підготовлено «Русску правопись зі словарцем», схвалено Філологічною комісією НТШ. Цей варіант правопису з невеликими змінами та доповненнями вживали у виданнях НТШ до 1922.

З відновленням української державності на початку 20 ст. виникла потреба створення «єдиного постійного українського правопису». Цю справу доручено УНТ в Києві, що об'єднувало провідних науковців Наддніпрянщини та Галичини. За дорученням Міністра освіти при уряді Центральної Ради І. Стешенка, починаючи від 1917 над упорядкуванням уніфікованого загальнообов'язкового правопису працював І. Огієнко. Весною 1918 відповідно до рішення Міністерства освіти скликано П. к., до роботи в якій запрошено професорів-мовознавців Є. Тимченка, С. Смаль-Стоцького, М. Грунського, А. Лободу,

приват-доцентів Ф. Сушицького, І. Огієнка, відомих фахівців В. Науменка, Г. Голоскевича, О. Курило, А. Ніковського, В. Ганцова, П. Пелеха, І. Шалю та ін. Перше засідання відбулося 16 квітня, головою Комісії обрано І. Огієнка, секретарем призначено С. Якимовича. Основне завдання Комісії — розглянути складені І. Огієнком короткі правила українського правопису, упорядкувати для потреби школи правила чинного в Україні правопису. Від 16 квітня до 24 травня відбулося 10 засідань, на яких головну увагу приділено спірним орфографічним питанням. Голова Комісії підготував редакцію «найголовніших правил українського правопису» й подав їх на розгляд членам Комісії. З деякими змінами їх затверджено 24 травня 1918 й опубліковано окремою брошурою «Найголовніші правила українського правопису» (26 позицій — правопис українських слів, 13 позицій — «чужих слів в українській мові»). Вдруге П. к. скликано для остаточного редагування ухвалених раніше правил (А. Кримський, Є. Тимченко, І. Огієнко). 17 січня 1919 Міністр народної освіти професор І. Огієнко затвердив «для шкільного вжитку на всій Україні» «Головніші правила українського правопису», що містили 40 орфографічних позицій (28 — правопис питомих слів, 12 — чужих слів).

16 березня 1919 при УАН створено окрему Правописно-термінологічну комісію (голова — [А. Кримський](#), керівник — [Г. Голоскевич](#)), яка доповнила й конкретизувала «Головніші правила...» та запропонувала новий варіант правопису. На думку [В. Німчука](#), саме А. Кримському та І. Огієнкові належить виняткова роль у кодифікації української орфографії. Офіційно ухвалений спільним зібранням Академії, яке скликали тричі: 17 травня і 12 липня 1919 та 29 листопада 1920, український академічний правопис під назвою «Найголовніші правила українського правопису» затвердив нарком освіти УСРР М. Гринько 1921; його надруковано масовим накладом у вигляді окремої брошури (містив 46 позицій: 32 стосувалися орфографії питомих слів, 14 — чужих слів). Набув популярності в Галичині, на Буковині та Волині й став основою для складання всіх наступних правописів.

Відповідно до постанови Раднаркому УСРР від 23 липня 1925 при Наркомпросі організовано Державну комісію для впорядкування українського правопису під головуванням наркома освіти О. Шумського в такому складі: П. Солодуб, М. Яворський, А. Кримський, О. Синявський, С. Пилипенко, О. Курило, Є. Тимченко, Г. Голоскевич, М. Йогансен, Є. Касяненко, А. Річицький, Н. Калюжний, М. Яловий, О. Попів, М. Грунський, В. Ганцов, М. Сулима, В. Бутвин, В. Коряк, М. Хвильовий, С. Єфремов, Т. Секунда, С. Кириченко, І. Соколянський, М. Скрипник. Пізніше до Комісії та створених у її складі підкомісій кооптовано таких членів: С. Вікул, Г. Волошин, М. Гладкий, В. Дем'янчук, М. Калинчук, А. Ніковський, К. Німчинов, Л. Булаховський, М. Наконечний, Б. Ткаченко. З-поміж запрошених — академіки В. Гнатюк і С. Смаль-Стоцький, доктори І. Свенціцький та В. Сімович. Керувала загальною діяльністю Комісії, координувала працю підкомісій Президія, до якої входили О. Шумський, П. Солодуб, А. Кримський, О. Синявський. Склад її змінювався: посаду голови згодом обійняв М. Скрипник, замість П. Солодуба членами стали А. Приходько та С. Пилипенко. Обов'язки

секретаря П. к. та Президії виконував призначений від наркомату освіти П. Дятлов.

У Постанові Раднаркому вміщено директиву «як щодо напрямку праці (синтеза), так і щодо методи праці (конференція)» (О. Синявський) Державної П. к., яка послідовно виконувала її, орієнтуючись передусім на ортографічну, а вже потім на ортологічну царину. 1 серпня 1925 наркомат освіти скликав у Харкові організаційну нараду (присутні: В. Бутвин, В. Ганцов, Г. Голоскевич, С. Єфремов, М. Йогансен, Н. Калюжний, Є. Касяненко, О. Попів, А. Річицький, Т. Секунда, О. Синявський, П. Солодуб, О. Шумський, М. Яловий). У повідомленні О. Шумського окреслено завдання Комісії, у доповіді О. Синявського — конкретний план її діяльності. Від 11 до 21 листопада 1925 за участі В. Бутвина, С. Вікула, В. Ганцова, М. Гладкого, Г. Голоскевича, В. Дем'янчука, С. Єфремова, М. Йогансена, М. Коряка, А. Кримського, М. Наконечного, К. Німчинова, С. Пилипенка, О. Попова, А. Річицького, О. Синявського, П. Солодуба, М. Сулими, Б. Ткаченка, М. Ялового в Харкові відбувся пленум Комісії, на якому заслухано й обговорено такі проєкти: «Правопис невідмінюваної частини слова» (В. Ганцов), «Закінчення відмінюваних слів», «Пунктуація» (О. Синявський), «Правопис чужих слів» (О. Курило), «Власні ймення» (М. Сулима, М. Наконечний), «Граматична термінологія» (колективна праця). Над ортографічним словничком працював Г. Голоскевич, загальну редакцію обговорюваних матеріалів здійснювали В. Ганцов, А. Кримський та О. Синявський. Останньому доручено «звести, упорядкувати... матеріал та уложити в систематичний, суцільний збірник правил і вказівок». 2-й пленум відбувся в Харкові 5—8 квітня 1926 під головуванням О. Шумського в такому складі: В. Бутвин, С. Вікул, В. Ганцов, М. Гладкий, Г. Голоскевич, В. Дем'янчук, С. Єфремов, М. Йогансен, М. Калинович, М. Калюжний, Є. Касяненко, С. Кириченко, А. Кримський, М. Наконечний, К. Німчинов, О. Попів, А. Річицький, Т. Секунда, О. Синявський, М. Скрипник, І. Соколянський, М. Сулима, Б. Ткаченко, М. Хвильовий, М. Яловий. На ньому обговорено 2-у й ухвалено 3-ю редакцію проєкту, яку надруковано накладом 2 тис. примірників у липні 1926 й розіслано для ознайомлення широких кіл, причому «не тільки в межах України, а й по Західній Україні, СРСР і навіть іще далі» (О. Синявський). Відбувалося активне обговорення цього видання. Від 26 травня до 6 червня 1927 в Харкові тривала Всеукраїнська правописна конференція, на якій зібралося понад 50 учасників. Вступну промову виголосив нарком освіти М. Скрипник, основні доповіді — А. Кримський («Історія українського правопису») та О. Синявський («Підсумки правописної дискусії»). У процесі обговорення внесено багато поправок до проєкту, зокрема тих, що стосувалися правил передачі на письмі іншомовних слів і власних назв. Зредагувала його з урахуванням численних змін та пропозицій Президія Державної комісії у складі М. Скрипника, А. Приходька, А. Кримського, О. Синявського, С. Пилипенка. На підставі Постанови Раднаркому від 4 вересня 1928 М. Скрипник 6 вересня 1928 затвердив «Український правопис». 21 травня 1929 його ухвалила Секція філологічних наук НТШ у Львові, яку 30 травня того ж року підтримало відділення НТШ.

У кінці лютого — на початку березня 1933 змінилося політичне життя в Україні, різко згорталася українізація, розпочалася активна боротьба з українським буржуазним націоналізмом та всіма його проявами в культурному, суспільному житті. При Наркомосі 6 квітня 1933 створено спеціальну комісію «для перевірки роботи на мовному фронті» під головуванням заступника наркома А. Хвилі, у складі якої — І. Грищенко, Н. Каганович, М. Наконечний, К. Німчинов, О. Синявський. На підставі ухвали комісії колегія Наркомосу видала 3 травня 1933 Постанову про зміну окремих засадничих положень офіційного «Українського правопису». А. Хвиля звинувачував укладачів правопису в тому, що вони провели на мовній ділянці шкідницьку роботу, критикував старе керівництво наркомату освіти на чолі з М. Скрипником, яке «не зробило належних висновків щодо мовної ділянки, не провело боротьби з націоналізмом і не приділяло тої уваги роботі на мовному фронті, якої вимагає ця важлива галузь будівництва української радянської культури». Текст чергового «Українського правопису» затвердив 5 вересня 1933 нарком освіти УСРР В. Затонський.

Продовжуючи боротьбу з «націоналістичними перекрученнями», 8 травня 1938 політбюро ЦК КП(б)У приймає рішення № 43/33 «Про складання нового українського правопису». 14 травня того ж року виходить Постанова Раднаркому УСРР № 677 про затвердження Державної П. к. «в складі: тт. Редько — голова комісії, Шматлай, Бойко, Грунський, Пелипас, Гавриш, Гринштейн». Проєкт нового правопису вчасно підготовлено й опубліковано 1938 накладом 350, у 1940 — 50 примірників для обговорення, але так і не затверджено через приєднання Радянським Союзом Галичини, Західної Волині та Північної Буковини, де користувалися «скрипниківським» правописом, та початок 2-ї світової війни. 1942 партійне керівництво через Раднарком УРСР звернулося до АН УРСР із пропозицією поновити роботу над урегулюванням та удосконаленням українського правопису. Для складання проєкту «Українського правопису» Президія АН УРСР утворила комісію з 3-х осіб: академіки Л. Булаховський (голова), М. Калинович, старший науковий співробітник П. Лисенко (секретар комісії), якій доручено протягом місяця завершити роботу. 2 жовтня 1942 основні орфографічні принципи схвалила Академія наук, а проєкт передала урядові; згодом комісія у складі М. Бажана (голова), Л. Булаховського, П. Тичини, М. Рильського, Ю. Яновського ще раз розглянула його і з деякими змінами рекомендувала до затвердження. У с. Помірки під звільненням Харковом 28 серпня 1943 проєкт нового орфографічного кодексу обговорено на нараді в присутності голови Раднаркому М. Хрущова, голови Президії Верховної Ради УРСР М. Гречухи, Секретаря ЦК КП(б)У Д. Коротченка та ін. і в основному схвалено. Нову редакцію правопису затвердив 5 травня того ж року нарком освіти УРСР П. Тичина. 8 травня 1945 опубліковано Постанову Раднаркому УРСР, згідно з якою новий український правопис рекомендовано до обов'язкового вжитку в усіх навчальних закладах, установах, виданнях і пресі на території УРСР від 1 грудня 1946.

Друге видання «Українського правопису» (1960, виправлене й доповнене) з'явилося як реакція на вихід у світ 1956 «Правил русской орфографии и пунктуации», адже було необхідно усунути неузгодженості пунктуаційних та орфографічних моментів, спільних для української та російської мов. Над черговим проєктом правопису працювала об'єднана П. к., до якої ввійшли представники Інституту мовознавства АН УРСР ([Л. Булаховський](#), [І. Білодід](#), К. Цілуйко, [Г. Іжакевич](#), [М. Пещак](#), В. Русанівський), викладачі вищих навчальних закладів (П. Тимошенко, [А. Медушевський](#)). Призначена Президією АН УРСР комісія у складі Л. Булаховського (голова), [М. Бажана](#), І. Білодіда, М. Рильського, П. Тичини, письменника О. Кундзіча схвалила його остаточний варіант.

Національне оновлення, що спричинила горбачовська «перебудова», прямо стосувалося мовного питання, зокрема й реформування правопису як його органічного складника. При Відділенні літератури, мови й мистецтвознавства АН УРСР 1988 створено Орфографічну комісію АН УРСР, що приступила до редагування 2-го видання «Українського правопису», щоб створити нове — доповнене й виправлене. Голова Комісії — В. Русанівський, заступники голови — [О. Мельничук](#), [С. Єрмоленко](#), учений секретар — [А. Бурячок](#), члени — науковці академічних Інститутів мовознавства та літератури, НДІ педагогіки, професори університетів та інститутів, працівники Міністерства освіти УРСР, а також представники Спілки письменників, Всеукраїнського товариства «Просвіта». Робота Орфографічної комісії складалася з кількох етапів. На першому — підготовчому — в Інституті мовознавства створено робочу групу в складі А. Бурячка, [С. Головащук](#) й Г. Колесника, якій доручено розробити проєкт змін та доповнень до нового видання «Українського правопису». Орфографічна комісія АН УРСР затвердила 14 листопада 1989 3-є видання «Українського правопису», що є органічним продовженням 1-го (1946) і 2-го (1960). Виправлене та доповнене видання 1993 істотно не відрізняється від «Українського правопису» 1990.

КМ України 15 червня 1994 затвердив склад Української національної комісії з питань правопису при Кабміні (Постанова № 402; 35 осіб): [М. Жулинський](#) — голова, А. Погрібний, О. Тараненко — заступники голови, [Б. Ажнюк](#) — секретар. Члени Комісії — українські вчені, письменники, дипломати та зарубіжні науковці українського походження. Відповідно до Постанови Кабміну № 1272 від 17 жовтня 1996 Комісію ліквідовано, але згідно з Розпорядженням № 728-р від 15 листопада 1996 це рішення скасовано. Комісією нового видання не підготовлено.

19 лютого 2002 КМ України затвердив новий склад Комісії (Постанова № 198; 44 особи): [І. Курас](#), [В. Кремень](#) — співголови, Л. Шевченко — секретар. Члени Комісії — українські вчені, письменники, представники влади. Точилися гострі дискусії щодо нової редакції українського правопису, що так і не з'явилася. Обговорювали «Український правопис (проєкт найновішої редакції)» за редакцією В. Німчука та «Український правопис» за редакцією В. Русанівського, що не набули чинності.

17 червня 2015 КМ України затвердив новий склад Комісії (Постанова № 416; 25 осіб): М. Стріха, С. Пирожков — співголови, Л. Шевченко — секретар. До її складу ввійшли вчені-мовознавці Національної академії наук та університетів із різних регіонів України. 2018 завершено роботу над підготовкою нової редакції українського правопису. 22 травня 2019 Кабмін України схвалив нову редакцію українського правопису (Постанова № 437). Відповідно до Постанови Кабміну України № 81 від 3 лютого 2021 «Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України» Українську національну комісію з питань правопису ліквідовано.

Рекомендована література

1. Хвиля А. На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті // За марксо-ленінську критику. 1933. № 7;
2. Український правопис. К., 1960, 1990, 1994, 2019;
3. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. К., 1995;
4. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1941): Стан і статус. Чц., 1998;
5. Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ — початку ХХІ ст. Кам'янець-Подільський, 2002;
6. Історія українського правопису ХVІ–ХХ століття: Хрестоматія. К., 2004;
7. Вакуленко С. 1933-ій рік в історії української мови: чинна норма та правописна практика (на прикладі редакційної політики газети «Комуніст») // Вивчаємо укр. мову та літ-ру. 2009. № 16—18;
8. Друль О. Причинки до історії українського правопису // Збруч. 2021, 13 лип.

Покликання на статтю:

Правописні комісії кінця 19 — 21 століть / М. І. Степаненко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-881099>

2001-2023 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).